

УДК 821.112.2-31.09

ОСУЧАСНЕННЯ ЯК ПРИНЦИП ОСМИСЛЕННЯ СИСТЕМИ ОБРАЗІВ ПЕРСОНАЖІВ У “КНИЗІ ЦАРЯ ДАВИДА” Ш. ГАЙМА

Наталія Вусик

*Дніпродзержинський державний технічний університет,
вул. Дніпробудівська, 2, м. Дніпродзержинськ, Дніпропетровська обл., 51918,
e-mail: languages215@ukr.net*

Розглянуто прийоми та способи осучаснення образів персонажів роману видатного німецького письменника. Досліджено, як авторська модифікація надає прадавнім образам актуального для сучасної авторів епохи змістовного наповнення і допомагає наблизити історичний твір до пізнаваного читачем сьогодення.

Ключові слова: трансформація біблійної міфологеми, автобіографічність, деформація свідомості, руйнівний стереотип влади.

Зважаючи на відсутність системного дослідження творчості відомого німецького письменника Ш. Гайма в Україні як за радянських часів, так і до сьогодні, закономірним видається звернення до нього сучасних літературознавців, зростаючий інтерес до критичного й творчого осмислення спадщини митця, невпинний злет уваги до його постаті та творчого доробку з боку сучасних дослідників літератури у просторі вітчизняної та зарубіжної германістики. Багаторівневість смислових структур романів письменника, їх художньо-філософська насиченість, конкретні прийоми та мотиви його творчості потребують детального вивчення і заслуговують на спеціальний розгляд.

Актуальність обраної теми зумовлена як масштабом творчої постаті письменника, з одного боку, так і недостатнім вивченням його доробків, зокрема, особливостей та принципів осмислення системи образів персонажів роману “Книга царя Давида”, з іншого. Досліджували творчість митця, зокрема роман “Книга царя Давида”, переважно літературознавці Німеччини, серед яких доцільно назвати В. Дітріха та Х. Бонерт. Знавець старозавітної екзегези В. Дітріх назвав роман Ш. Гайма напрочуд цікавою спробою проникнення у біблійний матеріал з марксистських позицій з наміром зробити його плідним для сучасності: “gerade so hoch interessanter Versuch, einen biblischen Stoff von marxistischer Position aus zu durchdringen und für die Gegenwart fruchtbar zu machen” [6, s. 6]. Дослідниця з Західної Німеччини Хрістіане Бонерт досить суб’єктивно потрактувала сатиричний аспект роману, осучаснюючи історичний матеріал та вдаючись до алюзій з часом правління Сталіна: “deutlich genug weist Stefan Heym in seiner satirischen Verurteilung... darauf hin, dass die Firma Stalin & Erben nicht den einzigen, sondern nur den letzten Sündenfall in der langen Geschichte mißbrauchter gesellschaftlicher Strukturwandel darstellt” [4, s. 192]. Все це свідчить про багатогаровість і різноманітність учених підходів до розгляду цього твору. Ми звернули увагу, що водночас така важлива риса

задуму автора, як цілеспрямоване й свідоме осучаснення проблематики, зокрема, в рамках системи образів персонажів, ще не була предметом осмисленого дослідження науковців. Проте цей аспект поетики роману може прояснити загальну концепцію.

Образи головних та другорядних персонажів показані як очима оповідного героя Ефана бен Хошайї, – Ефан про Давида [5, с. 12, 41, 105], Ефан про Мелхолу [5, с. 27], Ефан про аендорську відьму [5, с. 79], Ефан про Вірсавію [5, с. 143, 154], Ефан про Ванею [5, с. 45], – так і через їхнє сприйняття іншими дійовими особами роману: Ванея про Давида [5, с. 10], Мелхола про Давида [5, с. 28, 58, 110], Ахітофел про Давида [5, с. 170], Авессалом про Давида [5, с. 173], Нафан про Давида та Соломона (порівняння) [3, с. 199], Мелхола про Самуїла [5, с. 32]. Досить помірно автор застосував принцип взаємодієхарактеристики персонажів: Соломон про Ефана [3, с. 12, 210], Ефан про Соломона [3, с. 7, 8, 9, 11, 71, 73, 75, 76, 146, 147]; Ефан про Аменхотепа [5, с. 105], Аменхотеп про Ефана [5, с. 12]. Оповідний герой неодноразово вдається до самохарактеристики [5, с. 49, 90, 100, 153, 200]. Стосовно подій роману треба відзначити, що історик лише викладає факти, не коментуючи їх, але це викладення побудоване так, що змушує читача самостійно робити висновки, давати оцінку подіям та персонажам і порівнювати їх із сучасністю.

Образ Ефана, як і образи багатьох інших персонажів роману, автор запозичив з Біблії (3 Цар. 5:11) [2, с. 434]. Митець зобразив контраст гармонійних сімейних стосунків (кохання, щастя, взаєморозуміння у родині) та напружених, бурхливих професійних відносин історика Ефана (постійний нагляд, поради та накази, несумісні з переконаннями історика) – читач, ознайомлений з біографією самого митця, може легко провести паралель із життям Гайма та зрозуміти, що доля письменника, який намагався правдиво викладати історичні факти, за три тисячі років суттєво не змінилася [5, с. 124]. Доречно також вказати, що досвідченому історичному герою, на якого покладено весь клопіт оброблення матеріалу та велику відповідальність за Книгу, відмовлено в праві голосу. Втїливши у життя задум можновладців, він, нібито “технічний елемент”, видалений з подальшого перебігу подій. Ми не заперечуємо можливості наявності концептуального автобіографічного перегуку у такому трактуванні сюжетних ліній та подій, адже саме так вчинила тодішня влада НДР з Гаймом, заборонивши публікацію його романів у рідній країні.

Одним з численних супротивників Ефана є вельможа Аменхотеп, якого єгипетський фараон подарував Соломону, головний євнух царського гарему: “Fachmann im Umgang mit Frauen, war er sehr geschätzt im königlichen Harem wegen seiner erlesenen ausländischen Manieren” [5, с. 27]. Підфарбоване обличчя, загадкова усмішка, витончені рухи – зовнішність Аменхотепа контрастує з його внутрішнім світом, про що свідчать поведінка та вчинки євнуха: цікавість до змісту бесід історика з принцесою Мелголою, непідробна насолода під час споглядання інтимних стосунків принца Адонії та Авісаги Сунамітянки, лицемірна увага до дружин Ефана та, врешті-решт, неприваблива роль звідника в епізоді з Ліліт. Згідно з характеристикою принцеси Мелхоли, євнух схожий на одного зі своїх птахоголових богів: “Hast du bemerkt, wie sehr er einem seiner vogelköpfigen Götter ähnelt?” [5, с. 112]. Сам історик дає вичерпну за гостротою, зневажливо-скептичну характеристику Аменхотепу: “dieser kastrierte Sohn einer ägyptischen Hure” [5, с. 105]. Варто також зауважити, що це не біблійний персонаж. Як історична постать Аменхотеп був єгипетським фараоном, видатним політиком, знаменитим релігійним

реформатором. Відтак, закономірним є питання: навіщо Гайм наділив євнуха ім'ям фараона? Канадський теоретик літератури Герман Нортроп Фрай у книзі "Великий код: Біблія і література" вказав: "Часи Давида й Соломона припали на період між занепадом Єгипту і виникненням Ассирії" [3, с. 140]. Можна з вірогідністю припустити, що Ш. Гайм мав на меті наголосити в такий спосіб про занепад могутньої єгипетської держави, віддавши персонажу з іменем великого фараона значну, але не важливу роль слуги іудейського царя в романі. За зрозумілих причин він фізіологічно не здатен виконувати свої чоловічі функції, а Ефан через вирок Соломона не мав права виконувати свої професійні обов'язки. Паралель між двома персонажами (обидва є виконавцями волі царя, обидва чужі у Єрусалимі, один схильний до вуайєризму, інший наполегливо шукає правду про царя Давида) підводить читача до думки про моральну недієспроможність інтелектуала Ефана.

Цар Давид зображений винахідливим – будівництво храму заповів сину Соломону, щоб самому уникнути сварок з духовенством, цілеспрямованим – готовим за будь-яку ціну досягти своєї мети (лінія Вірсавії). Відмінні риси персонажа – хитрість, жорстокість та підступність, які він прикривав іменем Господа. Цей державний діяч здатний виграти смертельний бій та вийти переможцем у численних палацових інтригах. Принцеса Мелхола дає влучну характеристику Давиду – багатоликому й загадковому чоловікові: "Er hat so viele Gesichter. Ich gebe zu, das macht es schwer, ihn zu ergründen" [5, с. 58]. Застосовуючи прийом накопичення прямих та опосередкованих оцінок, письменник проводить очевидну паралель з "народними" вождями ХХ століття. Оскільки образу Давида вже було приділено увагу в наших розвідках [1, с. 347–353], вважаємо за доцільне детально розглянути також інші образи системи персонажів роману.

Цар Соломон – гідний спадкоємець свого батька – посміхаючись, слухав привселюдну розповідь про те, як Давид наказав убити чоловіка його матері Урію, а сам він народжений унаслідок злочину, страшнішого за подружню невірність [5, с. 147]. Усуваючи претендентів на царський трон, Соломон вже сам наказує вбити брата Адонію [5, с. 155]. На відміну від свого батька, Соломон не вів виснажливих війн, а йшов іншим шляхом – для збільшення держави він примножував кількість дружин у своєму гаремі, де, за зауваженням Ефана, вже зараз важко дихати: "Die Luft allerdings würde dann kaum noch erträglich sein; schon bei dem jetzigen Bestand legte sich ein säuerliches Gemisch von Körperdünsten und allerlei kostbaren Wohlgerüchen erstickend auf Kehle und Lunge" [5, с. 52]. Починаючи з першого розділу зрозуміло, що цар Соломон заздрить історичу Ефану через щирі прихильність Ефона до правди та історичної істини. Тому з витонченою жорстокістю поступово забирає у історика те, що визначало сенс його життя – спочатку кохану Ліліт, щоб залишити Ефана без близької жінки-супутниці, потім змушує до мовчання, а значить, до смерті, бо для вченого, історика це одне й те ж. Так автор створює позачасовий психологічний модус конфронтації "справжньої" (тобто, абсолютно відданої істині людини) з позбавленим будь-яких моральних принципів носієм зла.

Об'єднавчим місцем-топосом для багатьох персонажів є двір царя Соломона. Яскравий представник клану царедворців пророк Нафан також є запозиченням Гайма з біблійного першоджерела. Він разом з Вірсавією та Ванеєю допомагав Соломону посісти царський трон, багато років вірно служив цареві. У той же час один з най-

вельможніших представників царєвого почту добре розуміє, що деспот і тиран у разі необхідності не буде згадувати про колишні вислуги підлеглого. Ефан вражений зміною стану пророка після вбивства Адонії: “Nathan hockte in seinem Gemach und sah aus, als wäre er krank; die früher so glatte Haut seines Gesichts war schlaff geworden; seine Augen huschten umher wie zwei Mäuse in der Falle. Und ich erriet, das auch er sich fürchtete vor den Dienern des Benaja ben Jehojada” [5, с. 198]. Пророк згодний легко відмовитися від своїх слів та переконань через страх переслідувань. Він першим серед інших не витримує атмосфери, далекої від ідеологізованих декларацій: “Nathan hatte sich erhoben, wahrhaft der Prophet Gottes. Aber sein Feuer war nicht von Dauer” [5, с. 199]. Досвідчена людина, тонкий психолог, схильний до постійного вивершення своєї значимості, він готовий перекласти на “злого духа” відповідальність за деформацію суспільної атмосфери. Цим письменник робить прозорий натяк на реальні соціоісторичні обставини його доби, адже у сучасній Ш. Гайму Німеччині представники влади, незважаючи на свої моральні якості, виражали готовність “прогнутися” під оточуючі обставини та поступитися власними принципами на догоду деспоту-правителю.

Галерею представників царського почту продовжують члени царської комісії: канцлер Йосафат бен Ахілуд, священник Цадок, писці Еліхорєф та Ахійя, воєначальник Ванея. Канцлер – інтелігентний, прагматичний, безсоромний бюрократ. Священник Цадок не такий значний персонаж, як Йосафат, але Гайм іронічно та цілком вбивчо розвінчує у цьому образі позачасовий тип догматика. Представлена священником історія помазання Давида Самуїлом на царство видається навіть членам комісії безглуздою: “Benaja ben Jehojada trommelte mit den Fingern auf seinem Knie, und Josaphat ben Ahilud schluckte. Als wäre ihm etwas Klebriges in den Kehle steckengeblieben” [5, с. 35], але лише Ефан у змозі говорити про видимі розбіжності, чим викликає нестримну лють Цадока: “Zadok musterte mich wütenden Blicks” [5, с. 37]. Цадок, Ванея та Йосафат виявляють себе прихильниками ідеології царського свавілля. Несправедливі вчинки представників влади підтримують левіти та люди Ванеї, піклуючись як про відповідну поведінку народу під час релігійних свят, так і про те, щоб вбивство Іоава Ванеєю в храмі бачило якомога менше простих людей.

Державний порядок за три тисячі років не отримав реального зв'язку з вищим законом совісті. Автор приводить читача до висновку про руйнівний стереотип влади, посилює багатовимірність зображення як головних, так і другорядних героїв роману, дозволяючи собі виразити естетичні ідеали епохи як у позитивному, так і в негативному вияві. Багатогранність зовнішнього та внутрішнього світу персонажів є дієвою, співвіднесеною безпосередньо з часом прочитання роману, втіленою у власному досвіді митця, в суспільній діяльності та в духовному світі.

Високими моральними якостями – чесністю, людяністю, справедливістю – наділив Гайм Самуїла, священника, провидця та суддю: “er war ein ehrenhafter Mann, erfüllt von den höchsten Grundsätzen” [5, с. 14]. Доволі переконливо змальовує постать Самуїла принцеса Мелхола: “Samuel war hager, fast skelettartig, ständig mit Schwären auf dem Schädel und Eiter in den Augenwinkeln und einem schütterten Bart, der gewöhnlich von Schmutz starrte” [5, с. 32]. Продовжує портретну характеристику важливе зауваження оповідного героя: “Doch kann just so einer mehr Unheil durch seine Geradheit anrichten als irgendein Sohn Belials durch seine Schurkerei” [5, с. 52]. Безпосередність та прямоту

Ефан трактує як недоліки, не властиві посередникам між Богом та людьми. Автор підводить читача до висновків про те, що контраст портретної характеристики та психологічного стану персонажа слугує для вираження багатства внутрішнього світу пророка. Зовнішність Самуїла автор подає опосередковано, через бачення священників та пророків, що особисто знали його. Цей прийом підсилює достовірність інформації та робить образ чітким, об'ємним, на відміну від образу воєначальника Ванеї, опису зовнішності якого взагалі немає на сторінках роману. Через це образ Ванеї на початку оповіді сприймається розпливчасто, непевно. Автор немовби дає змогу читачеві самостійно домислювати деталі, поступово формувати у своїй уяві власний образ, аналізуючи поведінку, вчинки та висловлювання персонажа. Образ досягає виразності завдяки прямій мові самого воєначальника та коментарям поведінки воєначальника оповідним героєм: "Ich will dich auch schützen, Ethan, solange du schreibst, was gefällig ist in meinen Augen und in den Augen König Salomos; aber wenn du aufsässige Gedanken hegst oder sie gar hineinschreibst in eins deiner Täfelchen, werde ich deinen Kopf auf einem hohen Pfahl zur Schau stellen und deinen Rumpf an die Mauer dieser Stadt nageln lassen" [5, с. 26]. Слуги Ванеї, які приходять когось схопити, стукають у ворота ще затемно [5, с. 202]. Автор трансформує поведінку представників тогочасної служби безпеки на методи роботи представників НКВС у Радянському Союзі.

Кохання для чоловічих персонажів роману – не позитивне почуття, яке породжує стан великого щастя, а результат деформації свідомості через психологічне насильство над особистістю. Для Ефана кохання – тимчасова втеча від жорстокої реальності деспотичного режиму, для Соломона – засіб самоствердження, для Давида – можливість досягнення цілей.

Осучаснення більшість літературознавців трактують як інтерпретацію традиційних персонажів у аспекті актуальних для часу письменника ідей, подій, осмислення дійсності через призму історичного та життєвого досвіду. Підсумовуючи дослідження, можна виділити такі прийоми осучаснення традиційного матеріалу:

- 1) наближення прикмет долі та характеру багатьох персонажів до автора – Давид, Соломон, Ванея, Нафан, Саул, Самуїл та інші;
- 2) алюзії, перегук та паралелі з сучасними подіями та постатями діячів НДР та європейського простору – Ефан, Самуїл, Давид, Соломон;
- 3) переакцентування статусу біблійних персонажів – Давид, Соломон;
- 4) створення позачасового загальнолюдського концептуально-психологічного модулю зображення історичного тла.

У творах Ш. Гайм суттєво переосмислив та осучаснив біблійні образи героїв, демонструючи, як деспотизм правителів призводить до незворотної деформації людської душі, а вплив тиранів на свідомість пересічних громадян є згубним. Образи персонажів роману отримали нове змістовне наповнення та ідейно-естетичне звучання, вічні образи та теми наповнені сучасною проблематикою. Митець суттєво актуалізував усталені біблійні образи. Осучаснюючи відомі з традицій образи, Ш. Гайм трансформував їх, руйнуючи стереотип звичного сприйняття. Осмислення особливостей побудови системи образів персонажів роману "Книга царя Давида" допомагає глибше зрозуміти художній задум автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Вусик Н. В.* Трансформація біблійного образу Давида у романі Ш. Гайма “Книга царя Давида” / Вусик Н. В. // Мова і культура. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13, Т. VII (143): Художня література в контексті культури. – С. 347–353.
2. Священное Писание. – New York Watch Tower Bible and Track Society of Pennsylvania, 1996. – 1463 p.
3. *Фрай Н.* Великий код: Біблія і література / Н. Фрай ; з англ. переклала Ірина Старовойт. – Львів : Літопис, 2010. – 362 с.
4. *Dialektik des Anfangs* / Hrsg. Von P. G. Klussmann, H. Mohr. – Bonn : Bouvier, 1986 (Jahrbuch zur Literatur in der DDR. Bd 5). – 207 s.
5. *Heym S. Ahasver* / Heym S. – Frankfurt am Main : Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1983. – 348 s.
6. *Walter D.* Von einem, der zu viel wußte. Versuch über Stefan Heyms “König David Bericht” / Walter D. // Walter D. Wort und Wahrheit. Studien und Interpretation alttestamentischer Texte / Walter D. – Neukirchen : Neukirchener Verlag, 1976. – 68 s.

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2011

Прийнята до друку 02.11.2011

MODERNISING AS A PRINCIPLE OF THE CHARACTERS' IMAGES SYSTEM COMPREHENSION IN “THE KING DAVID REPORT” BY S. HEYM

Nataliia Vusyk

*Dniprodzerzhynsk State Technical University,
2, Dniprobudivska St, Dniprodzerzhynsk, Dnipropetrovsk Region, 51918,
e-mail: languages215@ukr.net*

Devices and ways of modernization of characters in the modern German writer's novel are considered in the article. It is researched how author's modification adds to ancient characters meaningful content actual for author's modern epoch.

Key words: transformation of biblical mythologeme, autobiographicality, deformation of consciousness, destructive stereotype of the authorities.

**ОСОВРЕМЕНИВАНИЕ КАК ПРИНЦИП ОСМЫСЛЕНИЯ
СИСТЕМЫ ОБРАЗОВ ПЕРСОНАЖЕЙ В “КНИГЕ ЦАРЯ ДАВИДА”
Ш. ГАЙМА**

Наталия Вусик

*Днепродзержинский Государственный технический университет,
ул. Днепростроевская, 2-а, г. Днепродзержинск, Днепропетровская обл., 51918,
e-mail: languages215@ukr.net*

Рассмотрено приемы и способы осовременивания образов персонажей романа известного немецкого писателя. Исследовано, каким образом авторская модификация придает древним образам актуальное для современной автору эпохи смысловое наполнение.

Ключевые слова: трансформация библейской мифологемы, автобиографичность, деформация сознания, разрушающий стереотип власти.